صبـــر

زیرگروه گیاهان دارویی و داروسازی طب سنتی گروه حکمت، طب اسلامی و طب سنّتی، فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران

Aloe vera

چکیده

صبر یکی از گیاهان مشهور در طب سنّتی ایران است که با نام‌های متعددی از جمله صبارا، فیقرا و الوا معرفی شده است. شیرابه‌ی خشک شده‌ی برگ این گیاه تحت نام‌های صبر سقوطری، صبر عربی و صبر سِمِنجانی نامیده می‌شود. صبر در طب سنّتی به عنوان مسهل اخلاط از اعضای مختلف به خصوص سر، معده و مفاصل شناخته شده است. با در نظر گرفتن خصوصیات گیاه‌شناسی مذکور در منابع طب و داروسازی سنّتی برای این گیاه می‌توان آن را با گیاه *Aloe vera* L. متعلق به خانواده‌ی Liliaceae مطابقت داد.

واژگان کلیدی: طب سنّتی ایران، صبر، الوا ، صبارا، فقیرا، Liliaceae

مقدمه:

صبر یکی از گیاهان دارویی بسیار پر مصرف است که منابع معتبر طب و داروسازی سنّتی آن را با نام‌های متعددی از جمله صبارا، مُصبِّر، فیقرا و غیره معرفی نموده‌اند و بر اساس کیفیت محصول برداشت شده از مناطق جغرافیایی مختلف به ۳ نوع اصلی تقسیم کرده‌اند (۱). نوع اوّل را سَقوطری، اسقوطری یا سَقطَری می‌نامند که شفاف، مانند صمغ براق و رنگش زردفام است. زودشکن بوده، در حین شکستن ریزه ریزه می‌شود و بهترین نوع صبر است. نوع دوّم را عربی یا هندی می‌نامند که در نیکویی و آثار داخلی از سقوطری پست‌تر است. نوع سوّم را سِمِنجانی[۲] یا سَمیخانی یا فارسی خوانند که سیاه، غیر صافی و دیرشکن است، بوی بد و متعفن دارد و بدترین اصناف صبر است (۳-۱).

صبر در واقع شیرابه‌ی خشک شده‌ی حاصل از برگ‌های ضخیم و گوشتی گیاه صبر می‌باشد که از گونه‌های مختلف جنس *Aloe* متعلق به خانواده‌ی لاله (Liliaceae) به دست می‌آید. فرآورده‌ی مزبور که کاربردهای درمانی متنوعی برای آن در منابع علمی کهن به صورت مجزا و یا ترکیب با سایر داروها بیان شده، در منابع علمی جدید نیز موضوع پژوهش در حیطه‌های گوناگون علوم زیستی قرار گرفته است (۷-۱،٤).

در مقاله‌ی حاضر با بهره‌گیری از اطلاعات مندرج در منابع معتبر طب و داروسازی سنّتی ایران پرمصرف‌ترین گونه‌ی صبر موجود در بازار گیاهان دارویی کشور معرفی می‌گردد.

سیری در منابع گذشته:

صبر را در فرهنگ‌های گوناگون و از هزاران سال پیش می‌شناخته‌اند. احتمالاً خشت‌های گلی سومری مربوط به ۲۲۰۰ سال قبل از میلاد اوّلین مدرکی است که به اثر معجزه‌آسای درمانی صبر اشاره دارد و اوّلین توصیف مشروح در مورد صبر را می‌توان در پاپیروس‌های مصری (۱۵۰۰ سال قبل از میلاد) یافت. در این پاپیروس‌ها، ۱۲ فرمول مختلف از داروهای ترکیبی حاوی صبر

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-07]

برای مصرف موضعی یا خوراکی معرفی شده‌اند (۸).

در تمدن‌های مصر، هند، چین، آزتک، یونان و ایران نیز صبر موجود است. واژه Aloe یونانی از لغت پارسی قدیم آن یعنی الوا (Alwa) مشتق شده است (۹).

در متون کهن طبی درباره‌ی صبر می‌نویسند طبیعت صبر گرم و خشک در دوّم است (۱۱-۱۰). مسهل صفرا، سوداء، بلغم و رطوبت لطیف است (۱۳-۱۰) و معده، روده و جگر را پاک‌سازی می‌نماید. لکن برای جگر مضر بوده و مضرت آن را توسط مصطکی و گُل سرخ باز می‌دارند (۱۱). صبر قوّت قابضه دارد و مجفف[۳] بدون لَذع[٤] است. با عسل بر روی آثار ضربه مؤثر است (۱۳،۱۰)، قُرحه‌های[٥] مقاوم به درمان را بهبود می‌بخشد (۱۳-۱۰) و در درد مفاصل و سردرد کاربرد دارد (۱٤،۱۲-۱۰). صبر باعث حدّت عقل و تقویت قلب می‌شود. مُفَتِح سدد، محلل ریاح احشاء و یکی از قوی‌ترین داروهای مسهل هر خلط مهیای مجتمع در سر و مفاصل بوده و در غیر آن اثر ضعیفی دارد. جاذب مواد از دورترین نقاط بدن، پاک کننده‌ی معده و عروق از اوساخ[٦]، مقوی قوّت باصره و سایر حواس و دافع مالیخولیا و حدیث نفس[۷] است. این گیاه در بیشتر امراض دماغی ناشی از مشارکت معده مؤثر است (۱۳،۱۰).

در منابع معتبر سنّتی، نام‌های متفاوتی برای صبر ذکر گردیده است که مهم‌ترین آن‌ها به شرح زیر است:

عربی: عصارهٔ شجر مُرّ (۱۵)، سولح (۱٦)، صَبِر

یونانی: فیقرا[۸]، الیا (۱۰)، الیاء، *Aloe* (۱٦)

رومی: الیا (۱۰،۱٦)

سریانی: Sabara , Alwa (صبر مشتق از آن است) ܐܠܘܐ

در حال حاضر آنچه به نام صبر در ساخت فرآورده‌های طب سنّتی (قرابادین) مصرف می‌گردد، عصاره‌ی حاصل از گونه‌ی *Aloe vera* L. است. در ادامه مشخصات گیاه‌شناسی *Aloe vera* L. ذکر گردیده است.

صبر

نام علمی: *Aloe vera* L.

Syn: *A. vulgaris* Lam.; *A. barbadensis* Mill.

نام تیره: لاله Liliaceae

نام انگلیسی: Aloe

مشخصات گیاه شناسی:

صبر گیاهی است بوته‌ای و پایا، به ارتفاع ۵۰ تا ۸۰ سانتی‌متر. ساقه‌های آن چوبی، کوتاه به ضخامت ۵ تا ۱۰ سانتی‌متر و برگ‌های آن نیزه‌ای، ناوی شکل، به رنگ سبز تا سبز مایل به خاکستری، به طول ۳۰ تا ۵۰ سانتی‌متر و عرض ۸ تا ۱۰ سانتی‌متر و ضخامت ۳-۱ سانتی‌متر دیده می‌شود. برگ‌ها در حاشیه کمی نازک‌تر بوده و دارای خارهای نازک نوک تیز و مخروطی راست تا خمیده است. گل آذین آن خوشه‌ای، به طول ۷۰-٦۰ سانتیمتر می‌باشد. گل‌ها زرد رنگ و عمود بر محور گل آذین می‌باشند و دم‌گل‌های آن کوتاه است. گل‌پوش‌ها به تعداد ٦ قطعه‌ی مساوی بوده و میوه‌ی آن به شکل کپسول سه حفره‌ای است. میوه‌ها مدور تا تخم مرغی شکل دارای سه حجره و به رنگ قهوه‌ای بوده و دانه‌های آن بیضوی مسطح می‌باشد.

پراکنش در جهان و ایران :

این گیاه در جنوب آفریقا و در سایر نقاط از قرن هفدهم کاشته می‌شده است. این گیاه به خصوص در حوزه‌ی دریای کارائیب، هندوستان، اندونزی، سواحل مدیترانه و آمریکا به وفور یافت می‌گردد و در ایران نیز در جنوب و جنوب شرقی کاشته می‌شود (۸).

موارد مصرف امروزی:

از شیرابه‌ی حاصل از برگ‌های این گیاه در مواردی نظیر یبوست، پسوریازیس، تبخال تناسلی، درماتیت سبورئیک، درماتیت ناشی از اشعه درمانی، سوختگی، دیابت نوع ۲، زخم‌های بستر، آفت دهانی، شقاق ناحیه‌ی مقعد بعد از جراحی‌های ناحیه‌ی مقعد و رکتوم استفاده می‌گردد (۷-٤). علاوه بر این در مکاتب طبی دیگر از جمله طب چینی جهت بیماری‌های قارچی و یا در طب هندی برای تومورهای معدی، کولیت، بیماری‌های پوستی، قطع قاعدگی، ابتلاء به عفونت‌ها و کرم‌های دستگاه گوارشی به کار می‌رود (٤). به هر حال علی‌رغم کاربردهای متنوع درمانی، تنها کاربرد فرآورده‌های

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-07]

دارویی حاصل از عصاره‌ی خشک شده‌ی صبر جهت درمان کوتاه مدّت یبوست مورد تأیید قرار گرفته است (٦-٤).

نتیجه گیری:

در منابع معتبر طب سنّتی نام‌های مختلفی برای صبر ذکر شده است که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به صبر، الوا و صبارا اشاره نمود. اسامی ذکر شده را می‌توان معادل گونه *Aloe vera* دانست. حاصل تحقیقات انجام شده در این مطالعه بیانگر وجود گونه‌ی دارویی *Aloe vera* در ایران می‌باشد که شاخه‌ی گیاهان دارویی فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران به منظور تبیین نام‌های گیاهان دارویی، پس از بررسی مشخصات ذکر شده در منابع قدیم و جدید، نام صبر را برای آن پیشنهاد می‌نماید.

پی‌نوشت:

[۱] شاخه‌ی گیاهان دارویی از گروه طب اسلامی و طب سنّتی، از تاریخ ۱۳۸٤/۳/۱ در فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران به منظور تبیین نام‌های گیاهان دارویی ذکر شده در منابع طب سنّتی و یا متداول در بین مردم تشکیل شده است. از آن تاریخ در نشست‌های متعدد که با حضور استادان فن برگزار شده، ابتدا فهرستی از اسامی مختلف تهیه، و به ترتیب در مورد هر کدام بحث و تصمیم‌گیری شده است. مقاله‌ی حاضر، ششمین دست‌آورد این جلسه‌ها و در مورد گیاه صبر است.

[۲] در کتاب صیدنه ترجمه باقر مظفرزاده ذیل عنوان صبر آمده است: «السمنجانی به نظر می‌رسد با نام شهر سمنگان ارتباط داشته باشد. در شاهنامه بارها از سمنگان یاد شده است. این شهر در بخش شرقی افغانستان امروزی نزدیک شهر بغلان (شاهنامه) واقع است. در فرهنگ‌های فارسی اشاره می‌شود که سمنگان در اهواز واقع است».

[۳] خشک کننده

[٤] گزش و سوزش

[٥] جراحتی که چرکین شود

[٦] چرک

[۷] با خویشتن سخن گفتن

[۸] به معنی تلخ

منابع

۱. عقیلی خراسانی، محمد حسین: مخزن الادویه (نسخه‌ی چاپ کلکته). باورداران، تهران، صص:٥-٥٦٤، ۱۳۸۰.

۲. هروی، موفق بن علی: الابنیه عن حقایق الادویه. تصحیح: بهمن‌یار، احمد. انتشارات دانشگاه تهران، تهران، صص:۱۲-۲۱۰، ۱۳٤٦.

۳. ابن النفیس قرشی، علی بن ابی الحزم: الشامل فی الصناعه الطبیه. ج. ۱۸، موسسه‌ی مطالعات تاریخ پزشکی، طب سنّتی و مکمل، تهران، ص:۳۱، ۱۳۸۷.

4. Thomson Healthcare. *PDR for Herbal Medicines*. 4th Ed. New Jersey: Thomson Healthcare; 2007.p.16-22.
5. Blumenthal M. *The complete German commission E monographs*. Austin: American botanical council; 1998.p.80-1.
6. ESCOP Monographs, The Scientific Foundation for Herbal Medicinal Products. 2 Ed. New York: Thieme; 2003.p.26-31.
7. Mills S, Bone K. *Principles and practice of phytotherapy*. London: Churchil Livingstone; 2000.p.385.

۸. سلطانی، ابوالقاسم: دایرة المعارف طب سنّتی گیاهان دارویی. ج.۱، انتشارات ارجمند، تهران، ۱۳۸۷.

۹. بیرونی، ابوریحان: کتاب الصیدنة فی الطب. تصحیح: زریاب، عباس. مرکز نشر دانشگاهی، تهران، ص:۳۸٦، ۱۳۷۰.

۱۰. جرجانی، سیّد اسماعیل: اغراض الطبیة و المباحث العلائیه. انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ص:۳۱۷، ۱۳۸٤.

۱۱. انطاکی، داود بن عمر: تذکرة اولی الالباب و الجامع للعجب العجاب. دارالکتب العلمیه، بیروت، ص:۲۱۳، ۱۹۷۱م.

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-07]

۱۲.ابن سینا، حسین بن عبدالله: القانون فی الطب. کتاب دوّم. نسخه‌ی چاپ سنگی تهران، ص:۲۲۸، ۱۲۹٦.
۱۳.محمد مؤمن، تنکابنی مازندرانی: تحفة المؤمنین. نشر شهر، تهران، ص:۲۸۳، ۱۳۸۹.
۱٤.ازدی، عبدالله بن محمد: کتاب الماء. لندن، ص:۳۸۰، ۱۹۹۵م.
۱۵.چشتی، محمد اعظم: اسماء الادویه. نسخه‌ی خطی، ص:۱٦۲، ۱۲۸۷هـق.
16. Rechinger KH. *Labiatae. In: Flora Iranica.* Akademische Druck-u: Verlagsanstalt, Graz; 1982.

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-07]